

Något om ortnamn

Hille

Hans Ringstam

NAMNET *Hille* härstammar från det gamla nordiska ordet *hille*, som kan spåras i många ortnamn i Sverige och Norge. Ytterligare ett Hille finns t.ex. i Nävelsjö socken i Småland. Andra ortnamn där *hille* ingår är bynamnen *Hillen* och *Hillsta* i Forsa socken i Hälsingland. I Västergötland finns dialektordet *hille* i betydelsen 'skogklädd höjd' i socken- och bynamnet *Hillared*(1). I en del jämtländska dialekter ersätter *hilla* ordet *hylla* och påträffas i ortnamnet *Hillsand* i Ströms socken(2). Man kan i sammanhanget tänka på norskans *hilla* med betydelsen 'klippavsats' och isländskans *hilla* med betydelsen 'hylla'. Folke Hedbiom uppger(3), att norska orter som innehåller detta ord vanligen är högt belägna, ofta på en avsats av en bergvägg, på någon upphöjning i terrängen med branta sidor eller utgörs av halvöar, som med branta stränder skjuter ut i havet.

Ordet *hille* tycks, som redan framskymtat, ha haft betydelsen 'avsats, upphöjd plats, hylla'. Namngivande för vårt Hille anses ha varit området vid kyrkan, där åsbranten på 500-talet e. Kr. bör ha höjt sig ca 5 meter över vattenytan hos den havsvik, som då nådde fram hit. Området var sannolikt betydelsefullt på olika sätt. Man kan anta, att åsens krön tjänade som färdväg och förband området med bygderna längre söderut. Man kan också förutsätta, att platsen var en lämplig utgångspunkt för fiske- och jaktfärder i den dåtida Hille-skärgården, något som fyndet av Björke-båten kan vara belägg för(4). Åsbranten i närheten av nuvarande kyrkan kan alltså vara det ursprungliga Hille, ett namn som sedan kom att föras över på den bebyggelse som uppstod där.

Namnet Hille kom senare att få en vidare syftning, eftersom det också blev kyrksocknens namn. Att en kyrkby ger namn åt sin socken är rätt vanligt i Sverige som helhet. Just i Gästrikland är förhållandet dock ovanligt; enligt Hedbiom är Hille det enda säkra exemplet.

I äldre lantmäterikartor, i jordebok och fastighetsregister har bynamnet *Hille* använts omväxlande med *Hilleby*. I Stenklyfts s.k. geometriska avritning 1696 heter byn fortfarande *Hille*. Så står det också på en karta över delning av skog och mark mellan "Hille och Hwarfwa Byegrannar uti Hille Sockn" 1747. På en karta från 1770-talet anges också *Hille* i kartbilden. I beskrivningen till kartan dyker dock *Hilleby* upp när byns tre hemman nämns. Även på laga skiftes-kartan för "Hille och Hvarfva byar" 1887 – 92 anges Hilleby som namn på hemmanen i byn.

Det har alltså funnits ett behov av att skilja Hille som bynamn och Hille som sockennamn. Det har gjorts genom att man lagt ordet *by* till bynamnet. Man kan se en mellanform *Hille By* i kartorna innan det sammanskrivna *Hilleby* etableras. På lantmäterikartor från 1906 och 1935 används enbart *Hilleby*.

På det viset kom *Hilleby* in i den s.k. kronans jordebok. Sista jordeboken upptar Hilleby nr 1, 13/20 mantal skatte, Hilleby nr 2, 1/2 mantal skatte och Hilleby nr 3, 1/2 mantal skatte. När sedan jordregistret lades upp i början av 1900-talet skulle enligt reglerna jordeboksenheternas namn föras över till jordregistret. När jordregistret var upplagt för Hille socken den 21 oktober 1922 hade därför byn registrerats som Hilleby, ett namn som sedan gällde under hela jordregistertiden. När det nya fastighetsregistret togs i drift för Gävle kommun 1979, ändrades dock Hilleby på länsstyrelsens förslag tillbaka till Hille. Samtidigt upphörde lille socken att finnas till som administrativ enhet. Bakgrunden var följande.

1862 års kommunallagar innebar, att en indelning av landet i kyrkliga och borgerliga kommuner gjordes på sockenindelningens grund. Vi fick alltså dels en kommun Hille, dels en församling Hille, som båda byggde på socknens utseende. Kommunalstämma och kyrkstämorna ersatte sockenstämman. När jordregistret lades upp i början på 1900-talet skulle byarna och hemmanen upptas sockenvis i detta. Socknen blev s.k. jordregisterområde och vi kan tala om jordregistersocken i denna bemärkelse. Under 1900-talets förra del fanns därför dels en kommun, dels en församling och dels en

jordregistersocken med namnet Hille, alla med sockenindelningen som grund.

Genom kommunreformerna 1952 och 1969 – 74 sammanslogs de ca 2 400 landskommunerna och de fristående städerna och köpingarna i landet till 278 kommuner. Hille, som blivit kommun 1863, upphörde att vara kommun den 31 december 1968 och överfördes då till Gävle stad. Den 1 januari 1971 sammanslogs Gävle stad och Valbo landskommun till Gävle kommun, som därefter utgör Hilles kommunala hemvist. Den nya kommunindelningen utgör också indelningsgrund i det nya fastighetsregistret, där byarna och de övriga jordregisterenheter ordnats enligt den nya indelningen. För Gävle kommun infördes det nya fastighetsregistret den 1 maj 1979 och jordregistret slutade då att föras för Hille socken (liksom för Hedesunda, Valbo och Hamråde). Därmed upphörde också jordregistersocken Hille att finnas till. Den gamla sockenindelningen återstår därefter bara i form av Hille församling.

Namnet Hille har också förekommit i andra sammanhang, omväxlande med Hilleby. Den 1 november 1926 öppnades den privata Ostkustbanan, sträckan Gävle – Ljusne. Stationen i Hille gavs namnet *Hillebyn*. I och med vintertidtabellen den 1 september 1949 ändrades namnet till *Hilleby*. Även om stationen upphörde med personbefordran 1967, finns den ändå kvar under namnet Hilleby i SJs grafiska tidtabell.

Dessa namn har också använts i postala sammanhang. Från den 1 januari 1874 fanns en postort med namnet *Hille*. Namnet ändrades den 1 februari 1930 till *Hillebyn*. Postortens namn kom därmed att överensstämma med namnet på järnvägsstationen. Den 1 juli 1949 ändrades postortens namn till *Hilleby*, alltså strax före järnvägsstationens motsvarande namnändring. Postorten *Hilleby* fanns sedan till den 30 september 1969, då den ersattes av Gävle 12.

Om man närmar sig Hille sockens centrala delar (vi kan väl ändå tillåta oss tala om socken), stöter man på ortnamnstavlor med namnet Hille. En står t.ex. efter Varvabacke om man kommer söderifrån, och en finns ungefär vid Automatindustrier vid Milbostigen. Vilket Hille har sin gräns vid

dessa skyltar? Det kan ju inte vara byn Hille, eftersom den inte börjar i Varva. Det kan inte heller vara församlingen Hille eftersom församlingsgränsen inte går vid Automatindustrier. Sanningen är väl, att vi har att göra med ännu ett Hille, nämligen den bebyggelse, som sträcker sig efter åsen norr ut från Strömsbro genom Varva och lille byar, och som utgör en del av tätorten Gävle. Detta Hille kan jämföras med andra stadsdelar som t.ex. Brynäs, Hagaström och Andersberg. Hille är alltså ingen egen tätort enligt den statistiska definitionen av tätort. En sådan skall ha minst 200 invånare med ett största avstånd mellan husen av 200 meter. Med den definitionen hänger Hille ihop med Gävle; det finns inget glapp på mer än 200 meter som skiljer bebyggelsen lille från den övriga staden. I Hille församling finns däremot andra tätorter, nämligen Trödje, Björke, Forsby och Åbyggeby, som alla fyra var egna tätorter vid 1995 års tätortsavgränsning.

För en del år sedan infördes det tveksamma namnet Hille centrum för det hus, där posten, biblioteket och en konsumaffär då inrymdes. Namnets uppgift torde ha varit att marknadsföra huset som Hilles funktionella centrum. Samtliga funktioner i huset är nu avvecklade. En annan egendomlighet finns i den tämligen nyutgivna Nationalencyklopedien. Där anges under uppslagsordet Hille att namnet nu skulle vara *Hillesbyn*!

Av de uppteckningar som finns i Ortnamnsarkivet i Uppsala kan man få reda på det lokala namnbruket i en ort. Från Hille finns en uppteckning från 1898, som anger "Hilleby" som det lokalt använda uttalet. I en uppteckning från 1931 anges "Hillebyn" med tillägget "även kallad endast Hille". 1969 är "Hilleby" upptecknat som uttalsform men med tillägget "kallas i dagligt tal Hille". En svaghet är, att man inte alltid vet vad sagesmännen åsyftat, om det är just Hille by eller Hille i en vidare mening.

Ordet Hille kan alltså i vårt fall följas genom historien från att först ha beskrivit den branta terrängen vid en havsvik. Det har så småningom blivit bynamn, sockennamn, församlingsnamn och kommunnamn. Det har givit namn åt en jordregistersocken, en järnvägsstation och en postort. Idag är Hille

namnet på en by, på en församling och på en av Gävles tätortsdelar. Dessutom finns det ju i namnet på en hembygdsförening. ☀

- (1) *Ortnamnen i Älvsborgs län VII:1, s. 78f.*
- (2) *B. Flemström, Ortnamn i Jämtland, s. 76*
- (3) *Gästriklands äldre bebyggelsenamn, s. 150*
- (4) *R. Sandegren, Björkebåtens geologiska datering, ur Från Gästrikland 1949, s. 33 ff.*

*På det rikt bemålade teknikhuset kan man fortfarande läsa järnvägsstationens namn.
Foto: HANS RINGSTAM*

*Vilket Hille har sin gräns vid denna skylt?
Foto: HANS RINGSTAM*

[Hillebygden, Nr. 1, 1998]